

mbt9710@gmail.com

המו"ל שלום צדוק

רחוב אריאלי 16/5

ביתר עילית

055-6783-221

העלון יוצא לאור בסיוע
משפחת המנוח
הרה"ג יוסף צדוק זצ"ל

העלון מוקדש לע"נ
רבי יוסף בן חיים צאלח זצ"ל
נפטר ה' כסלו ה'תשע"ז

חודש שבט תשע"ח
עלון מס' 13

מסילות בני תימן

על שם רבינו יחיא צאלח (מהרי"ץ) זצוק"ל, גאון רבני תימן (ה'תע"ה-ה'תקס"ו)

לזכרו של הרה"ג רבי יוסף צדוק זצ"ל

גלות תימן

היה בידם כי אם סדרי הברכות שתקין דוד המלך ע"ה. ובאותו הזמן עדיין לא היה נוסח לתפלה ידוע ומיוחד לכל ישראל, והיה כל אחד מתפלל לפי צחות לשונו, וכשחבר הבית עמדו אנשי כנסת הגדולה שהם עזרא ובית דין, ושרתה עליהם רוח הקודש בהיותם בלשכת הגזית, ותיקנו נוסח לכל הברכות של התפלות של כל השנה לכל ישראל. ונתפשט לכל עיר ועיר ולכל מדינה ומדינה במשך הזמנים, והגיעו סדרי התפילות לגולי תימן, כמו שהגיעו אחר כך סדרי התלמוד בבלי וירושלמי ושאר ספרי הקדמונים, ע"כ.

וכן כתב רבינו סעדיה מנצורה זצ"ל בספר המחשבה, שאלו הדברים בעיר צנעא גלו קודם חרבן בית ראשון עם ספרי אבותיהם ומנהגיהם דור אחר דור, עד שהאיר להם הקב"ה אור הנשר הגדול מרנא ורבנא מאיר לארץ ולדרים כמהר"מ במז"ל וכו'.

לפי אחת המסורות, יהודי תימן הגיעו לארץ זו כבר בזמן שלמה המלך, ששלח עם מלכת שבא אומנים יהודים כדי לפתח את ארצה. ישנה עוד מסורת שכתב השד"ר רבי יעקב ספיר, אשר שהה בתימן בשנת ה'תרי"ט, בספרו אבן ספיר, שקבלה בידם שאבותיהם באו לגור בארץ הזאת ארבעים ושנים שנה קודם חרבן בית ראשון, כשמעם נבואת ירמיה, היוצא מעיר הזאת וזיה וכו', נאספו שבעים וחמשה אלף מבני החיל והגיבורים מגיבורי יהודה אשר נגע יראת אלהים בלבם וכו' (ועיין במאמר ראשית גלות היהודים לתימן מאת הרה"ג רבי יואב פנחס הלוי שליט"א, בקובץ אור ישראל תשרי ה'תשמ"ח).

גם בשו"ת זכרוננו איש מהגאון רבי אברהם אלנדאף זצ"ל (סימן ל"ג) כתב, שיהודי תימן גלו מירושלים לפני חרבן בית ראשון, ונתפשטה מלכותם לדמשק והיו עובדים ושבים דרך יבשה לשם, ולארץ הודו ומצרים דרך הים, וכשגלו לא

מכתבי הרה"ג
רבי יוסף צדוק זצ"ל

פרנסה משמים

לרשע. הצדיק מסתפק במועט, הוא לא דואג ליום המחר, ואת זמנו מקדיש ללימוד תורה. אבל הבינוני, בשביל לפרנס את בני משפחתו הוא צריך לעבוד לפחות שמונה שעות, ולאחר העבודה הולך לבית הכנסת להתפלל ולקבוע עיתים לתורה. אבל הרשע לא די לו בשמונה שעות, אלא עובד משמרת שניה, ואם לא היה עייף היה עובד גם משמרת שלישית. ולצערנו יש גם כאלה שלא די להם במה שעובדים בששת ימי המעשה, אלא גם עובדים בשבת, והיצר הרע מציע למחללי שבת משכורת כפולה, חבל לו להפסיד, כך הוא חושב, אבל הוא לא יודע שהוא עבד נרצע. הרשע רוצה ליהנות מהעולם הזה, אכול ושתו כי מחר נמות.

ועל זה נצטוה אהרן, קח צנצנת אחת (ט"ז, ל"ג). לא משנה הגודל של צנצנת, כי אפילו צנצנת קטנה ביותר יכולה להכיל עומר מן, לא חשובה הכמות אלא הברכה שיש בזה. הצדיק שמסתפק במועט ואוכל לשובע נפשו, הולך לכולל ומקיים השלך על ה' יתבך והוא יכלכלך. אבל בטן רשעים תחסר, הוא עובד עבודה נוספת כדי לספק את תאוותיו. והבינוני יצא אסף שנים ושלושה שקים של עומר, אך כשהגיע לביתו מצא שלא העדיף המרבה והממעט לא החסיר, מה הועיל לו מה שאסף, ונמצא שהוא ואשתו ובני ביתו עבדו חנם.

הצדיק דואג לחיי העולם הבא שלו, וזהו שרומזו באמרו לקטו לחם משנה (ט"ז, כ"ב), אחד ליום ששי ואחד לשבת, שהוא רמז לעולם הבא. אבל אצל הרשע כתוב, ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט ולא מצאו (ט"ז, כ"ז), חזרו לאהליהם בפחי נפש. לאחר שחיפשו בין ההרים והגאות, יעלו שמים ירדו תהומות, לא מצאו כלום. כאשר ילכו לעולם הבא, לא ישאר להם מה לאכול מכל מה שאספו בעולם הזה, כי מי שלא טרח בערב שבת, מה יאכל בשבת?

בגמרא ביזמא (דף ע"ו ע"א), שאלו תלמידיו את רשב"י, מפני מה לא ירד מן פעם אחת בשנה? אמר להם, אמשול לכם משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שיש לו בן, פסק לו מזונותיו פעם אחת בשנה, ולא היה מקביל פני אביו אלא פעם אחת בשנה. עמד ופסק מזונותיו בכל יום, והיה מקביל פני אביו כל יום. אף ישראל, מי שיש לו ארבעה או חמשה בנים היה דואג שמה לא ירד מן למחר, ונמצאו כולן מתים ברעב, נמצאו כולן מכוונים את לבם לאביהן שבשמים.

הפסוק אומר, הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו (ט"ז, ד'). צריך ביאור, מדוע מתחיל בגוף שני ומסיים בגוף שלישי, לכאורה היה צריך לומר ויצאתם ולקטתם, ומהו ויצא העם ולקטו? ועוד, הלא לשון העם הוא לשון שלילה, שזהו מרמז על הערב רב?

ומפרש רבי משה אלשיך הקדוש, הנני ממטיר לכם לחם מן השמים, לכם זה משה אהרן וצדיקי הדור. לכם הלחם, ירד המן ליד אהלו של כל אחד ואחד, הצדיק אסף מעט סביב לאהלו עומר לפי נפשות ביתו, ואכל את המן כמות שהוא. אצל הבינוני כתוב ויצא העם ולקטו, היינו קצת רחוק ממוחנה ישראל, הבינוני ממלא סלים, הוא לא בטוח שלמחרת ירד מן, הוא דואג ליום מחר. אבל כשהגיע לאהלו מצא עומר לפי נפשות ביתו, העומר הצטמצם. אבל אצל רשעים כתוב בהם שטו העם ולקטו, וטחנו בריחיים או דכו במדוכה ובשלו בפרור ועשו אותם עוגות, הבינונים בישלו את המן בפרור, הרשעים טחנו בריחיים או דכו במדוכה, כי בטן רשעים תחסר, והם מתאווים לכל מיני מעדנים.

למען אנחנו הילך בתורתך אם לא (ט"ז, ד'). על ידי המן ניכר ההבדל בין צדיק

פרשיות השבוע

עם זה, ובאין לידי משפט, ועל ידי המשפט נהיה שלום ביניהם.

וקשה, וכי על ידי המשפטים באים לידי ריב ומצה, ועל ידי המשפט נעשה שלום ביניהם? אלא יש לומר, שבזמן משה רבינו היה העם בדרגה רוחנית גבוהה, ולא היו ביניהם אנשי מחלוקת ובעלי מדון, ולא היו צריכים לבוא לפני השופט לדין ביניהם. אלא כאשר היה אדם מבחין בעצמו שבא לידי ספק באיזה דין, אולי הוא מוזיק את חברו, היו באים לפני השופט כדי שלא להזיק את חברו.

וכמו שמשופר על אלכסנדרוס מוקדון שהלך למדינת אפריקי, ובאו שני אנשים לפני המלך למשפט. האחד מספר שקנה מחבירו חורבא, וכאשר התחיל לבנותה מצא בה אוצר, וטען למוכר שיקח את האוצר, כי חורבה קניתי ולא אוצר. והמוכר טוען, מכרתי חורבה עם כל מה שבתוכה, וכמו שאתה חושש מפני אימת הדין, ונראה לך שאתה גוזל אותי, כך גם אני חושש מפני אימת הדין, ואיני רוצה לקחת את האוצר, כי מכרתי את החורבא עם כל מה שבתוכה. והנה רואים שיש משפט שסיבתו הצדק והיושר.

אבל היום השופט מושפע מהתקשורת, ומקום המשפט שם הרשע. כל משפט נמשך זמן רב, ועולה כסף לשני הצדדים, לתשלום עורכי הדין ולבית המשפט, ועוד הפסד ימי עבודה. וזה מה שענה משה רבינו ליתרו חותנו, כי יהיה להם דבר בא אלי, בא רק צד אחד לברר את הדין, ואז הודעתי את חוקי האלהים ואת תורותיו.

פרשת משפטים

וברך את לחמך והסירותי מחלה מקרבך (כ"ג, כ"ה).

מדוע הזכיר את המזונות ואחר כך את הרפואה, והרי אדם מעדיף להיות בריא, מאשר להיות עשיר ובעל יסורים.

ומתמצים על פי הגמרא בתענית (דף ח' ע"ב), בימי רב שמואל בר נחמני היה כפנא ומותא, רעב ומיתה. שאלו החכמים, מה לבקש, הרי אי אפשר לבקש על שני דברים, האם לבקש על שובע או על חיים, אולי נבקש על חיים ונסבול את הרעב? אמר להם רב שמואל בר נחמני, נבקש שבע בעולם. והרי הקב"ה הבטיח, פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון, אם יש שבע בעולם יש חיים. ועל פי זה מובן הפסוק שכתבה התורה קודם וברך את לחמך ואת מימך, ולאחר מכן, ממילא והסירותי מחלה מקרבך.

מספרים שפעם אחת בא לפני האדמו"ר רבי פנחס מקוריץ, צעיר שהיה חולה בחולי הריאה והיה מצבו מסוכן. הלך לפני הרבה צדיקים ולא נתרפא, עד שהגיע אליו והבטיחו שיחזור לאיתנו, וכן היה. אמר האדמו"ר, אל תדמו בנפשכם שאני גדול מכל הצדיקים שבימינו, אלא עשיתי עצמי כאיש הגונב במחתרת. כי כשיגשתי לשער הרפואה לא נענית, סגרו את כל הדלתות לפני. חתרתי חתירה לשער הפרנסה, ומצאתיו פתוח, ואז ביקשתי שיהיה לו פרנסה בשפע. חזרתי לשער הרפואה, והיתה לי טענה חזקה שלא יכלו לדחות אותי, שכתוב פותח את ידך, ועוד המעשה בגמרא תענית, ומכאן שהקב"ה נותן שובע לחיים ולא למתים. ולכן זכה אותו יהודי לרפואה שלימה, בזכות חכמתו של הצדיק.

פרשת בשלח

אשירה לה' כי גאה גאה (ט"ו, א').

מדוע חז"ל מדגישים שייציאת מצרים הינו המאורע הגדול ביותר בחיי עם ישראל? וכן, מדוע התורה מדגישה את יציאת מצרים יותר מקריעת ים סוף, הרי בקריעת ים סוף היו נסים רבים מאד, יותר מאשר במצרים, ובני ישראל הגיעו למעלת נבואה ורוח הקודש?

והתשובה לכך, שקריעת ים סוף היתה סיום יציאת מצרים שהחלה בט"ו בניסן, כמו שכתוב בתורה, ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים (במדבר ל"ג, ג), והקרבת קרבן פסח היתה כידוע בארבעה עשר בניסן. בט"ו בניסן ניתנה רשות מפרעה ועמו לצאת מארץ מצרים, אך כל זמן שהאומה המצרית קיימת עדיין היציאה לא היתה בטוחה, שהרי פרעה וצבאותיו יכלו למנוע את עם ישראל להמשיך בדרכו לארץ הקודש. אלא רק אחרי אבדן צבאות מצרים בקריעת ים סוף, שסוס ורוכבו רמה בים, השתחררו עם ישראל לגמרי מפרעה ומהמצרים ולא חששו מהם, משום שראו ידידים בפגרי שונאיהם שהם מוטלים על שפת הים.

בעצם היום הזה יצאו צבאות ה' מארץ מצרים (י"ב, מ"א), עצם היום הזה הוא אמצע ט"ו בניסן, שיום ט"ו בניסן נמשך שלושים ושיש שעות, כדי לאפשר לבני ישראל להתארגן לצאת ממצרים ולהגיע למקום סוכות, וכמו שכתב רש"י (י"ב, ל"ז), שמרעמסס לסוכות מאה ועשרים מיל ובאו לשם לפי שעה, שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים.

ובסופו של יום הגיעו מכל קצוות מצרים למקום הנקרא סוכות, שהוא בחצי האי סיני. וביום השני נסעו מסוכות לאיתם בקצה המדבר (י"ג, כ'), והוא המדבר הגדול והנורא. ביום השלישי נצטוו לחזור לאחוריהם לצד מצרים, ולחנות בין מגדול ובין הים לפני בעל צפון, והוא האלוהה היחידי שנשאר מכל אלוהי מצרים, וזה כדי להטעות את פרעה ולחזק את רוחו לרדוף אחרי בני ישראל, על מנת להטביע את צבאותיו בים סוף. והנה ביום הרביעי פרעה החל לאסוף ולגייס את חיילותיו, בחמישי ובשישי רדפו אחרי בני ישראל, וביום השביעי היתה קריעת ים סוף.

וזה התורה באה לספר לנו, על מהלך העניינים משעה שפרעה רדף אחרי בני ישראל עד שהמצרים טבעו בים. אם כן רואים שייציאת מצרים שהחלה בט"ו בניסן נסתיימה בכ"א בניסן, שביום זה טבעו צבאות מצרים, וביום זה יצאו בני ישראל חפשיים לגמרי מפחד פרעה וחיילותיו. ולכן רק אז התפרצה שירה אדירה מפייהם, אשירה לה' כי גאה גאה.

פרשת יתרו

כי יבוא אלי העם לדרוש אלהים (י"ח, ט"ו).

צריך להבין, מדוע כתוב בלשון יחיד, כי יבוא אלי העם לדרוש אלהים. הלא כאשר יש ריב בין שני אנשים, שניהם באים לדין ולא רק אחד?

המגיד מדובנא בספרו אהל יעקב, מביא את דברי המדרש על הפסוק ועוז מלך משפט אהב, שהעוז של הקב"ה אוהב את המשפט ונתנו לישראל אוהביו, ועל ידי המשפטים שנתן לנו הם עושים מריבה זה

מנהגי בית הכנסת אלשיך ואמירת קדיש דעתיד

רבינו מהרי"ץ בסידורו עין חיים (דף ק"ג ע"ב) כתב, שלאחר אמירת פרק במה מדליקין בתפילת ליל שבת, המנהג הקדמון לומר קדיש דעתיד. הטעם הראשון, משום עצם אמירת פרק המשוניות, וטעם נוסף, משום ששבת קודש רומזת לעולם העתיד. ולכן ראוי לומר קדיש דעתיד, כי הוא רומז לעולם העתיד גם כן. ושמעתי דברים בדויים שאין לאומרו אלא בתשעה באב, ואין בהם ממש, ע"כ. ומונתו כנראה על בית כנסת אלשיך, שלא אמרו קדיש דעתיד אלא בתשעה באב.

ובבארות יצחק (חלק א' הלכות סדר היום ס"ק כ"ח) כתב כי בדורות האחרונים, קודם תקופת מהרי"ץ, הנהיגו בתימן כמה תוספות שהן תלמוד תורה בתוך סדר התפילה שאינן בתכאליל הקדמוניות, כגון פיתום הקטורת בכל יום, במה מדליקין בערב שבת, אייהו מקומן בשחרית דשבת, והנהיגו לומר קדיש דעתיד אחרים על יסוד דברי הרמב"ם. וכן נהגו אחר אמירת מזמורים, לסיים רבי חנניא וקדיש דעתיד. עוד כתב (בעמוד ש"ב) שחלק מקהילותינו שינו על פי סידורי הספרדים, ובסערת תימן (עמוד כ"ד) כתב שרבי אברהם אלשיך השיטת תוספת דעתיד, כי זהו סותר לדעת הרמב"ם, ולא ידענו מאי יש בנוסח זה סתירה לדברי הרמב"ם בענין תחית המתים. ושמו כוונתו רק על תיבות דעתיד לחדתא עלמא, שזה לא כמו שכתב הרמב"ם (ריש פרק י"ב מהלכות מלכים), שלימות המשיח לא יהיה שום חידוש במעשה בראשית אלא עולם כמנהגו נוהג.

ובתשובות חכמי תימן (גנוזות ותשובות חלק א' שער רביעי סימן ו') הובאה תשובתו של הדיין רבינו אברהם צאלה, נין מהרי"ץ זצ"ל, בדבר מעשה באחד מבתי הכנסת מחוץ לצנעא, שהיה מנהגם להתפלל בנוסח הבלדי, ועמד אחד מהציבור לבטל מנהג זה. והשיב רבינו אברהם, קדיש זה נקרא קדיש יתום, וסגולתו לצנן הגיהנם, ולכן נוהגים לאומרו מי שמת אביו או אמו. ועוד, סגולת קדיש דעתיד להעלות נשמת אביו באותה שעה לזוהר עולם הנשמות. ולכן אנו אומרים דעתיד לחדתא עלמא, כלומר לאחר התחיה יוגד סוד זה לכל באי עולם. וסיים, אל תבוזו כי זקנה אמך, ואלו שאין נוהגים לומר דעתיד, אין להם על מה לסמוך.

ובקובץ דברי חפץ ג' (עמוד קפ"ז) הביא מעשה שהובא בספר אהל יוסף (באר יעקב ה'תשל"ג), שכאשר ציווה רבי יחיא נחום על אחד המתפללים לומר קדיש דעתיד, עמד רבי יוסף צוראני ואמר קדיש בעלמא כדי לשתקו. ותמה על כך, כי לא מצאנו שמשותקים אדם אלא בענינים חמורים.

ובספר פנחס יפלל (מוסבי) הובא, שמנהג ירושלים שאין אומרים קדיש דעתיד אחר קבורת המת, וכן מנהג האשכנזים שלא לומר קדיש דעתיד בתשעה באב. ויש שנהגו לאומרו אחר סיום מסכת, אך תמהו הפוסקים, דמאי שנא סיום מסכת מכל לימוד בתורה שבעל פה. והמדפיסים כתבו על דעתם הקדיש דעתיד אחר סיום מסכת, ובאמת בדפוס ראשון ונציה לא נמצא כן.

וכן אמרו בשם מרן הגאון רבינו עובדיה יוסף זצ"ל, שבסיום מסכת יש לומר קדיש על ישראל. אך בשו"ת מעין אומר (חלק ה' עמוד רס"ג) כתב שהיה נוהג לומר קדיש על ישראל, וכשנשאל על קדיש דעתיד, השיב שאין בזה דבר ברור, אלא יש נוהגים כך ויש נוהגים כך.

וכתב בספר שמן המשחה (בן שמעון, סימן נ"ה), דמאחר שאין אנו נוהגים כהרמב"ם לומר קדיש זה אחר כל לימוד, אם כן הוא הדין שאחר סיום מסכת אין לומר קדיש זה.

לסיכום: מנהג יהודי תימן הנהגים לומר קדיש דעתיד אחר כל לימוד תורה שבעל פה, הוא מובן ביותר, והוא על פי דברי הרמב"ם. ואלו הנהגים לאומרו רק לאחר סיום מסכת, אין מובן מנהגם. וביותר לא מובנת דעת אלו המתנגדים לאומרו לאחר סיום מסכת.

תשובת מרן רבינו הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א בענין אמירת קדיש דעתיד:

שאלה: האם ראוי לומר קדיש דעתיד לאחר שיעור תורה, לציבור שאינם נוהגים לומר קדיש דעתיד, אך אינם מתנגדים לכך?

תשובה: ראוי וטוב.

בית הכנסת אלשיך נבנה לראשונה על ידי מהר"ר יחיא הלוי זצ"ל (נולד בשנת ה'שע"א לערך, נפטר בשנת ה'תנ"ו כבן שמונים וחמש שנה) ממומונו הפרטי, בזמן הקמת הרובע היהודי החדש בקאע ביר אלעזב, לאחר שחזר עם גולי מווע בשנת ה'תמ"א. לאחר כשמונים שנה נחרב בית הכנסת, יחד עם כל בתי הכנסת בעיר צנעא. כשלושים שנה לאחר מכן, נבנה בשנית על ידי נינו של רבי יחיא, הנשיא רבינו אברהם אלשיך זצ"ל.

בבית הכנסת אלשיך נהגו כמנהגי נוסח הבלדי והרמב"ם, אך הנשיא רבי אברהם אלשיך הכניס כמה מנהגים כדעת השלחן ערוך וסידורי הספרדים, ואף עשו חרם על כך (ועיין שערי יצחק פירשת נשא ה'תשע"ב).

מאידך גיסא, ידועה תקיפותם בדקדוק קריאת ספר תורה, ולא ויתרו בזאת כמלא נימא, וכמוכח מהתשובות שהובאו בסוף שו"ת רביד הזהב על הפולמוס שהיה בין רבי אברהם אלשיך לבין רבי יחיא משרקי ז"ל, בנו של רבי דוד משרקי בעל השתלי זיתים. רבי יחיא סבר שיש לחוש לבושתו של העולה לתורה, אך רבי אברהם אלשיך עמד בתוקף על שמירת כללי הדקדוק. הוא אף כתב חיבור בענין מסורה וטעמים בשם חלקת מחוקק, ובחיבור זה הוא מעיר לעיתים על דבריו של מהרי"ץ בחיבורו חלק הדקדוק. בשערי יצחק (שם) מובא שבבית הכנסת אלשיך, כיון שהיו מדקדקים בקריאת התורה ומעירים לקורא על כל געיא, חששו שכאשר יש חתונה, יבואו אורחים מבתי כנסת אחרים ויעלו לספר תורה, ותהיה מהומה בבית הכנסת. ולכן החליטו שיעלו רק שבעה גוברי, והיינו שיבחרו את המובהרים ביותר, ואותם יעלו לספר תורה.

עוד ידוע מנהג יהודי תימן להסדיר את תפילת המועדים, דהיינו שהגדול שבציבור קודם תפילת ליל החג עומד, ומתוך הסידור מקריא את התוספות של אותו מועד, כדי שהתפילה תהיה שגורה בפי הציבור. אך את תפילת המוספין לא נהגו בני תימן להסדיר, מלבד בבית הכנסת אלשיך שנהגו להסדיר אף תפילה זו. ובקובץ דברי חפץ ה' (עמוד קל"א) כתב ששמע מפני הגאון רבי נתנאל אלשיך שליט"א, שבבית אלשיך נהגו תמיד להתפלל לחש וחזרה, ולפיכך נהגו שדיון הסדרת התפילה עומד כתקנו. מה שאין כן בבית צאלה, שהיו מתפללים המוסף תפילה אחת, ועל כן אינה צריכה הסדרה כיון שהוא סומך על השליח ציבור שיאמר כהוגן את נוסחת התפילה, והוא אומר עמו מלה במלה, וממילא שפיר קא מכוין בתפילתו, ע"כ.

עוד מובא שם (עמוד קל"ה) מדברי הרה"ג רבי איתמר כהן שליט"א, שדרכם היתה לאחוז את הדינים והמנהגים גם בשעת דוחק וטורח ציבור. ותמיד היו מאריכים בתפילה יותר משאר בתי כנסיות, מתחילים לפני כולם ומשלימים אחרי כולם. ואפילו בדברים שאינם אלא מנהג, לא ביטלו מחמת טורח ציבור, כגון שהיו קוראים את ההלל בקירוי בימי החנוכה אפילו בחול, כמנהג הקדום, ולא כשאר רוב ככל בתי כנסיות. וכל שכן דברים שהם דינא דגמרא, כגון נדון דידן שהוא הסדרת התפילה, לא ביטלו מחמת טורח הציבור, אף כשיש על מה לסמוך ולהקל. ומה שלא חששו לטורח ציבור, נראה פשוט דכיון שהכל יודעים שכך היא דרכם, הרי כל הבא להתפלל שם, על דעת כן בא.

בענין ביטול אמירת קדיש דעתיד בבית הכנסת אלשיך

המקור לאמירת קדיש דעתיד הוא ממוסכת סופרים (פרק י"ט הלכה י"ב), אין אומרים קדיש דעתיד אלא על תלמוד ועל דרש. והרמב"ן במסכת מועד קטן כתב, על תלמיד דרשן, ולשון הרמב"ם בסדר התפילה, כל עשרה מישראל שעוסקים בתלמוד תורה, ואפילו במדרשות או בהגדות.

וביאר בזה מהרי"ו ונה זצ"ל, מגדולי חכמי תימן לפני כשלוש מאות שנה, דכיון שכלימוד תורה שבעל פה מוכיחים את שמות החכמים, ושפתותיהם דובבות בקבר, והם אומרים שמא הגיעה עת תחיית המתים, לפיכך אומרים אחר הקריאה דעתיד לחדתא עלמא, כדי לקרר דעתם.

ובשלחן ערוך יו"ד (סימן שע"ג סעיף ד') כתב, שאחר סתימת הגולל אומרים קדיש דעתיד. ולכן יש שנהגו לאמרו אחר צידוק הדין וקבורת המת, כדי להשריש אמונת ה' ותחיית המתים ולחנם את האבל, וכן מובא בסידורי הספרדים לאומרו בתשעה באב.

תולדות רבני תימן

נשיא יהודי תימן רבינו אברהם אלשיך זצ"ל

דרכם, מארי סלימאן הלוי אלשיך, מגדולי העיר ויקיריה, והתפלגות בבית הכנסת הגדול שלהם הנקרא "בית אלשיך" ובה ספרים רבים חדשים גם ישנים, נדפסים וכתבי יד, כי המה עשירים מעולם.

עוד תיאר (בפרק ל"ו) את האוירה של הקינות בליל תשעה באב בזה"ל, מחזה ליל תשעה באב נורא ואיום. אחר דממת תפלת ערבית בבית הכנסת בית מורי יחיא הלוי אלשיך כבו כל הנרות, החשך כיסה פני כולנו יאנקו דום. ראש הכנסת מארי יחיא אלמנצורי [מנצורה], איש זקן שקנה חכמה, עמד וצווח בבכיה. אחינו, הלילה הזה שני אלפים ושני מאות ושמונים לחרבן בית המקדש ראשון, ואלף שבעה מאות ותשעים לחרבן הבית השני, ועוד לא נושענו. כל מי שלא נבנה בית המקדש בימיו, כאילו נחרב בימיו. ועוד דברי כיבושיו, וגעו כל העם בבכיה עצומה ונוראה, התחילו איכה וקינות כמנהגם. קול בכי נהג, מרוות ואנחות באין הפוגות. זכרתי תשעה באב אשתקד בהיותי באלכסנדריה של מצרים, ולא ראיתי קינות ואבל נושאי קינה כאלה, אך פה החרבן החדש אבלותה בכל שנה, ע"כ.

בית הכנסת אלשיך שכן בבניין בן קומה אחת, גבוה ויפה. חלונותיו היו גדולים ומוזוגים בזכוכיות צבעוניות, ותכוננו היה מיוחד במינו. היה בנוי אבן, דבר שמייקר מאד את עלויות בנייתו, ועובי קירותיו כמטר ורבע. היה זה בנין חזק שלא ניתן להריסה, ובכך היה שונה משאר בתי הכנסת ובתי המגורים בצנעא שרובם היו בנויים מלבנים. דלתותיו היו מפוארות ומקושטות בהריטות ובקישוטים נאים אחרים. גובה הפתח לבית הכנסת, היה כשתים וחצי מטר בערך. מעל הכניסה בצד ימין היו שלושה היכלות גדולים, מלאים ספרי תורה כשישים במספר. את בית הכנסת בנו על טהרת המונות והסוד, ועשו חרם לכל יוסיפו וכל יחסירו דבר ממנו. את ההיכלות בנו מכוונים כנגד אברהם יצחק ויעקב, ושנים עשר חלונות כנגד שנים עשר שבטים. קבעו בתקרה טבעות עבור המנורות, עשרים ואחת שרשראות כנגד שם אהיה ברוך הוא. בכל בית הכנסת היו יושבים על מצעים. בתחילה היו עשויים ממחצאלאות של קנים, וכשרווח להם החליפום ביריעות של צמר עזים, ובית אלשיך היה אחד משלושת בתי הכנסת המפוארים בתימן.

בשנת ה'תר"פ בערך חשקה נפשו של אחד ממתפללי בית הכנסת, רבי סאלם אלשחב, אשר במקצועו היה צורף זהב כסף ונחושת, לפאר ולכבד את בית הכנסת לפני ליל יום הכיפורים. הוא שיתף עוד שני אומנים במקצוע הצורפות, לעשות קשת נחושת מעל שלושת ההיכלות, והם תקעו בבסיסה נרות עבודת יד על הקשתות במרחק עשרה ס"מ מכל נר, והדליקום בליל יום הכיפורים. כל הקהילה היהודית בצנעא באו לראות את התכנון והמראה, ואת היופי המרשים הזה. בלילה, במוצאי יום הכיפורים, נתגלו אליו בחלום ואמרו לו, חיללת את השבועה ואת החרם הגנוז בין אחד הנדבכים. לכן פלוני נגור עליו שימות ביום אחד, ופלוני ימות ביום אחר, ואתה תמות ביום אחר. כשראה רבי סאלם אלשחב כך, היה הולך כל בוקר וטובל עצמו במקוה, גם בימי החורף הקשים, ואומר יהי רצון שאם נתחייב מיתה בשריפה או בסקילה, שיהיה הצער הזה בגופו כפרה על השגיאה אשר עשה. ועשרות פעמים עשה כן, בצירוף ארבעים יום בתענית. מן השמים סלחו לו והוא נשאר בחיים, אך אשתו ושתי בנותיו מתו תוך חודש ימים, והוא נותר ערירי מכל וכל (ספר מצנעא לציון עמוד 89).

בכל ליל שבת קודש, לאחר חצות ליל, היה בית הכנסת אלשיך מתמלא מפה לפה, ויחדיו היו כל הציבור קוראים תהלים. מפורסם כסגולה שהבחורים הרווקים היו מגיעים לבית אלשיך לקרוא תהלים בליל שבת, בשעה שנים לפנות בוקר, ותוך שנה היו מתחתנים.

לבית הכנסת אלשיך היו שלושה ארונות גדולים מלאים בספרי לימוד, וגדולי הרבנים היו באים לעיין בספרים שנבית הכנסת, בו היתה הספרייה הגדולה ביותר בתימן. כל ספר שידעו או ששמעו שנכתב או נדפס, היו קונים אותו, ולפעמים אפילו שלחו לעיר אחרת לקנות, אפילו מעבר לים, וכן מאריך ישראל. ואמנם, הגיעו לשם אפילו מספרי הפוסקים האחרונים, כגון משנה ברורה וכן איש חי (רבינו יחיא אלשיך עמוד קי"ג).

רבינו אברהם אלשיך זצ"ל נולד בערך בשנת ה'תק"ט, לעת זקנת אביו הנשיא רבינו שלום אלשיך, שהיה עשיר מופלג ואחראי על הנפקת המטבע של המלך. אביו נפטר עליו בילדותו, והנער אברהם מצא את עצמו יתום, ומשלא היה מי שידריכו בלימוד תורה, נתחבר לנערי שוליים. והיה היום והזמיונהו לעלות לתורה, ומשהתחיל לקרוא שכה גירסת ינקותו. מיד גערו בו ציבור המתפללים, הראיתם חומץ בן יין. חדרו הדברים לליבו, והתחיל מהרהר על דרכיו ומעשיו, והבין לגודל הסכלות שאליו הגיע. שינה דרכו ופרש מכל רעיו, חיפש רב הבקי במקרא והכניסו לביתו, האכילו והשקוהו מכספו, עד שהיה בקי בתורה נביאים וכתובים והיו שגורים על פיו. לאחר מכן הכניס לביתו רב הבקי במשנה, האכילו והשקוהו מכספו, ולימדו כל הששה סדרי משנה, עד שהיו שגורים על פיו, ושיגרו בכבוד. לאחר מכן הכניס לביתו רב הבקי בגמרא ותלמוד, האכילו והשקוהו מכספו, ולימדו הגמרא וכללי התלמוד, עד שהיתה הגמרא שגורה על פיו, וישלחו בכבוד לביתו. עוד למד דיני השחיטה וטרפיות והניקור, עד שהחכים בהם ביותר.

כשהשלים לימודיו מצא עצמו ריקם מן הממון, עד שהגיע לפת לחם. ערב שבת אחת פנו אליו בני ביתו, כי אין חיטים ולא עצים להכין צרכי השבת. חיפש חפץ בביתו כדי למוכרו, והנה מצא את מנורת האבן שבה מוליקין נרות השבת. מיד נסתגר בחדרו ושפך כמים לבו בתפילתו, ואמר, רבונו של עולם, ידוע לפניך שלא נשאר לי מכל חוני אלא מנורה זאתי, ולא פורתי כל ממוני אלא לכבוד שמך יתברך, ובטחתי ברוב חסדיך. אגא ה', עשה למען קדושת שמך ולמען כבוד תורתך, שלא יתחלל שם שמים על ידי, שהרי כולם יודעים סיבת עניי, ובה כפי גדול. יצא לשוק ומכר המנורה, ובמעוות שקיבל קנה כל צרכי השבת. לאחר השבת קראו אליו המלך, וביקשו להיות אחראי על הנפקת המטבע, כי ברצונו להטביע מטבע חדש. משקיבל עליו תפקיד זה, חזר לעשרו והתפרנס בכבוד (על פי רוגו הזמן).

בסערת תימן (עמוד כ"ד) מתאר את רבי אברהם בן שלום אלשיך וז"ל, נכד הדיין יחיא בן אברהם הלוי, עשיר ונכבד ונשוא פנים, נתמנה מאת הממשלה נאמן על המטבע. אהב צדקה וחסד, ידו פשוטה להעניק לעניים כל אחד לפי כבודו, רב מובהק בכל דיני התורה. מלבד מקואות שבעה לטבילת טהרה, עוד בנה בית ספר לתינוקות של בית רבן עומד בפני עצמו, עם חצר לפניו. נתעסק הרבה בצרכי ציבור. רגיל היה להשיא יתומים עניים על הוצאותיו, כסף נדבות הוציא לטובת הצבור ועזרתם, וכינוהו בני דורו מארי אברהם אלשיך.

מעשה שהעליל משנה למלך על שדות וכרמים של היהודים, שאינם משלמים מס מעשר משדותיהם וכרמיהם כדרך הערבים. כינס לכל בעלי השדות, ועשה עמם חשבון חובות שהם חייבים כבר יותר משווי השדות. רבינו אברהם חיכה ליום שבת קודש, ואז בשעת הוצאת ספר תורה ביקש רבי אברהם מהקהל, הואיל ויש מאן דהו המצר לישראל, וכוונ דעתכם לדעתי. ואז פתח הרב בזה הלשון, כל האלות הכתובות בספר התורה הזה יחולו על ראשו, בעגלה תהא מפלתו, באסכרה תהא מיתתו, יהי דרכו חשך וחלקלקות, ומלאך ה' רודפו. יהיו כמוץ לפני רוח ומלאך ה' דוחה, ועם ה' בשלום. וענו הקהל אמן על כל פרט ופרט. לאחר מכן פתחו ספר תורה, והמשיכו כרגיל את הקריאה. באותה שעה נכנסה רוח תזוית לאותו משנה למלך, והוא רכב על פרדתו בפראות אל כרם היהודים. שם התחיל לנשוך ברעבתנות וכבהמה מהאשכולות המחוברים לעץ, ולא הרגיש בעץ אשר נתקע ונקב בטנו, ושם נפל שדוד (על פי גיליון פעולת צדיק כסלו ה'תשע"ו).

ובמבוא לספר דברי שלום כתב, ושמעתי מפי כהר"ר יחיא אלשיך הלוי (שליט"א) זצ"ל ששמעו שהר"ר אברהם אלשיך זצ"ל היה אומר על מהר"י"ן כי הוא האב ואני הבן, מפני שהיה גדול ממנו בשנים ובחכמה (מהר"י"ן היה גדול ממנו בל"ד שנים).

רבי אברהם אלשיך נפטר בשם טוב, כבן שמונים שנה, בשנת ה'תקפ"ה ליצירה. בשנת ה'תר"ט ביקר בתימן השד"ר רבי יעקב ספיר, וכך תיאר את בית הכנסת אלשיך בזה"ל, לפני מאתיים שנה חי שמה מארי יחיא הלוי אלשיך, ראש המשפחה הזאת. נשיא וראש הגולה, אדם גדול בתורה ביראה בחכמה ובעושר, והוא החזיר גלות צנעא מן התהאמה אשר הגלו שמה. ובהיותי שמה הכרתי מבני בניו איש זקן חכם נכבד ועשיר לפי

מסילות בני תימן קוראת לציבור לשלוח שאלות במנהגי בני תימן וכן תולדות חכמי ורבני תימן בני עדתינו ובל"ג נפרסמן בעלונים הבאים

העלון בחסות מורשת תימן המרכז להשישי קדושה בדרום: להזדמנות בועז אשבל שד"ר בן גוריון 30 אשקלון 050-7373234

ניתן להשיג ש"ס בניקוד תימני אצל דוד צדוק: 050-412-4871